

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ЩЕРБІНА Інна Василівна

УДК 392.51+398.83(477.5)

**УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ
ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН
(на матеріалі слобожанської обрядово-пісенної традиції)**

17.00.01 - теорія і історія культури

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидати мистецтвознавства**

Харків - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії культури Міністерства культури і мистецтв України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат історичних наук, доцент
Фрадкін Володимир Зиновійович,
Харківська державна академія культури,
доцент кафедри історії України і
музеєзнавства

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ: доктор мистецтвознавства, професор
Бабій Неоніла Леонідівна,
Харківський державний інститут мистецтв
ім. І.П. Котляревського,
професор, завідувач кафедри історії
української культури

кандидат мистецтвознавства, доцент
Тюрикова Олена Віталіївна,
Донецький гуманітарний інститут
Донецького національного університету,
доцент кафедри культурології і
музикознавства

ПРОВІДНА УСТАНОВА: Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М.Рильського НАН України,
відділ культурології, Київ.

Захист відбудеться “26” червня 2001 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.807.01 Харківської державної академії культури за адресою: 61003, Харків, Бурсацький спуск, 4, малий зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківської державної академії культури за адресою: 61003, Харків, Бурсацький спуск, 4.

Автореферат розісланий “25” травня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, доцент

Откидач В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українське весілля як етнокультурний феномен є складовою народної культури, яке зберігає системно пов'язані між собою всі три ціннісні джерела - доетнічні (архетипні), етнічні й національні, яскраво розкриваючи «Дух» нації. Під час весільної обрядовості відбувається своєрідний процес передачі етнокультурної інформації між поколіннями, що забезпечує спадкоємність самотності етносу. У весільному обрядово-мистецькому комплексі міститься значний життєвий досвід українського народу, який передається художніми засобами. Вивчення весільної традиції є необхідним з точки зору розкриття мікросвіту української сім'ї, пізнавального аспекту всього розмаїття обрядової символіки, поетичної творчості, соціальної психології та сімейної педагогіки.

Дослідження української весільної обрядовості міститься у багатьох джерелах. Вони висвітлюють різні аспекти щодо традиційного укладання шлюбу, але, як правило, обмежуються вивченням окремого питання. Семантика весільних ритуалів з її символікою та пісенністю ще недостатньо вивчена. Традиційне весілля не розглядалося як феномен народної культури і мистецтва. Спеціальних наукових досліджень слобожанської весільної традиції не існує. То ж ця галузь української культури є сферою, неповно висвітленою в науковому плані. Вона потребує комплексного культурологічного дослідження на рівнях етнології та музичної фольклористики.

Об'єктом наукового дослідження є український обрядово-пісенний фольклор Слобожанщини.

Предметом дослідження є українське традиційне весілля Слобожанського регіону.

Мета дослідження: виявити внутрішні закономірності побутування весільного обряду як ритуально-магічного, музично-театралізованого, звичаєво-правового комплексу, який є складовою обрядово-пісенної культури Слобожанщини.

Завдання дослідження:

- розкрити передумови та умови генезису весільного обряду;
- розглянути взаємозв'язки між «чужими» світами на сакральному і соціальному рівнях через драматургію весільного циклу;
- визначити структуру весільного обряду як носія етнокультурного феномену українського фольклору;
- висвітлити функціональне навантаження складових весільного обрядово-пісенного комплексу;
- з'ясувати інтонаціо-стильовий модус мислення носіїв співочої традиції в весільній пісенності;
- простежити виконавські особливості весільних пісень і дослідити позитивний досвід носіїв співочої традиції.

Хронологічні межі дослідження весільного обряду Слобожанщини охоплюють середину XVII-кінець XX ст. Але, як відомо, в Україні весільні ритуали за своїм походженням сягають у часи трипільської культури. Тому для з'ясування генезису і семантики весілля виникає необхідність розширити хронологічні та просторові межі.

Вивчення регіональних особливостей весільного обряду Слобожанщини обумовили визначити **територіальні межі** дисертаційного дослідження, які охоплюють Харківську область, північну частину Луганської області. Але у зв'язку з тим, що в дисертації простежується генезис весільного обряду, формування якого відбувалося в інших регіонах, залучаються описи весілля різних регіонів України.

Матеріал дослідження. Матеріалом дослідження є весільна обрядово-пісенна традиція Слобожанщини, зразки якої зафіксовані в фольклорних експедиціях ХДАК за участю автора. Фонографічні фонди зразків знаходяться у фольклорному архіві лабораторії фольклору та етнографії Слобідської України Харківської державної академії культури. Використано матеріали особистого фонду фольклорного архіву кандидата мистецтвознавства В.М.Осадчої, унікати з колекції українських весільних рушників, очіпків та жіночих сорочок Харківського історичного музею. У зв'язку з недостатньою вивченістю даної проблематики були залучені описи польових матеріалів і деякі наукові матеріали інших дослідників, які тою чи іншою мірою розкривають семантику українського весільного обряду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана за планом науково-творчих тем кафедри українського народного співу та музичного фольклору ХДАК: «Музичний фольклор Слобожанщини» (1993-1999), «Обрядово-пісенна співоча традиція Слобожанщини» (2000-2005).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексний культурологічний аналіз семантики української весільної обрядовості Слобожанщини на рівнях етнології та музичної фольклористики:

- всебічно розглянуто українське весілля як етнокультурний феномен регіону;
- доповнено фольклорними матеріалами і розкрито процес виникнення, формування та трансформації шлюбної традиції в аспекті культуротворення українського народу;
- досліджено весільний обряд як систему самозбереження культурних традицій;
- визначено структуру і функціональне навантаження весільної пісенності різних осередків Харківщини у загальному контексті весільної обрядовості;
- з'ясовано роль інтонаційно-стильового модусу мислення у весільній пісенності;
- виявлено виконавські особливості весільних обрядових пісень Харківської обл. і відзначено позитивний досвід носіїв співочої традиції;

- розкрито семантику української традиційної весільної обрядовості на основі визначення реальних процесів її виникнення та розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового дослідження можуть використовуватися:

- для подальшого дослідження традиційної музично-обрядової культури;

- для підготовки лекцій і семінарів, навчальних курсів з українського народознавства, української культури і етнографії, етнопедagogіки та етнопсихології, історії і теорії культури, світової художньої культури та української народної музичної творчості;

- як дидактичний матеріал на навчальних заняттях, для постановки народних свят та обрядів, розшифрування та аналізу музичного фольклору, вокалу, хору та фольклорного ансамблю, хорового диригування тощо;

- для створення посібника з проблематики етнокультури регіону;

- при побудові художньо-образних історико-краєзнавчих музейних експозицій, присвячених побуту і творчості народу Слобожанського регіону;

- як тематичне джерело авторської оригінальної творчості композиторів, режисерів, художників, письменників тощо.

- в концертно-філармонічній діяльності професійних виконавців та аматорських колективів;

- під час здійснення весільного обряду в пасивно-побутовій формі існування.

Особистий внесок. Створена концепція семантики українського весілля як феномену народної культури і мистецтва на матеріалах обрядово-пісенної традиції Слобожанщини.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри українського народного співу та музичної фольклористики, кафедри історії та теорії культури Харківської державної академії культури. Результати та висновки дисертації виголошені автором на наукових конференціях: міжнародних наукових конференціях «Культура України: історія і сучасність» (м.Харків, 1994 р.), «Інформаційна та культу-рологічна освіта на зламі тисячоліть» (м.Харків, 1999 р.); всеукраїнській краєзнавчій науковій конференції, присвяченій 70-річчю Українського комі-тету краєзнавства (м.Харків, 1995 р.), IX всеукраїнській науковій конференції «Історичне краєзнавство на межі тисячоліть: досвід, проблеми, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 1999 р.), регіональній науково-теоретичній конференції: «Історична пам'ять і свідомість українського суспільства на межі тисячоліть» (м.Харків, 2000 р.), теоретично-практичних наукових конференціях «Сумцовські читання» (м.Харків, 1995 р.; 1999 р.; 2000 р.), «Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Третя наукова конференція з питань музеєзнавства та історичного краєзнавства» (м.Харків, 1995 р.); на все-українському теоретичному семінарі (круглий стіл) «Українська національна ідея:

реалії і перспективи розвитку», присвяченому 60-річчю Лауреата Державної премії України ім. Т.Шевченка Ігора Калинця. (м.Львів, 1999).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 статей, серед яких 5 у фахових збірниках наукових праць та журналах (загальний обсяг 3 друк. арк.), у збірках матеріалів і тез наукових конференцій (1.2 друк. арк.).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (354 найменувань, 31 стор.), чотирьох додатків (151 стор.). Загальний обсяг роботи 362 стор., з яких 180 стор. основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, наголошено на відсутності комплексного культурологічного дослідження української традиційної весільної обрядовості Слобожанщині на рівнях етнології та музичної фольклористики. У ньому визначаються мета і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, межі і матеріал; вказано на наукову і практичну користь цієї роботи; формулюється наукова новизна отриманих результатів і наголошено на їх культурно-історичному та педагогічному значенні; подаються відомості про апробацію роботи і оголошуються основні її положення і висновки.

У **першому розділі** дисертації «Сучасний стан вивчення та збереження української традиційної весільної обрядовості Слобожанського регіону» визначається рівень вивчення проблематики традиційного українського весілля у загальному контексті становлення й розвитку етнології та музичної фольклористики в Україні. Розділ складається з трьох підрозділів: 1.1. «Стародавні відомості щодо шлюбних традицій в Україні», 1.2. «Фольклорно-етнографічні описи весільної обрядовості», 1.3. «Фахове дослідження весільно-обрядового комплексу».

Аналізуються історичні пам'ятки, починаючи з трипільської культури (приблизно 3500-2000 р. до н.е.) і закінчуючи XIV ст.

У часи Трипільля існувало триярусне пояснення всесвіту, трипільці вірили в надприродні сили і під керуванням жінки відправляли комплекс магічних ритуалів. Головні принципи керування і відправлення обрядових дій дійшли до нашого часу в рудиментарній формі і є складовими української традиційної весільної обрядовості. Різні верстви населення Скіфської держави (за описом Геродота), а пізніше Київської Русі (за літописами), мали сформовані шлюбні звичаї, які відрізнялися своїми самобутніми рисами, ретельно зберігалися і підкорялися загальноприйнятим зовнішнім шлюбним законам. З прийняттям християнства (988 р.) в Русі розпочалася активна боротьба представників християнської культури з язичництвом. Церковники посилено намагалися взяти на себе провідну функцію регулювання, ритуального й документального санкціонування шлюбу серед усіх верств населення. Однак бажання більшості населення жити за традиціями своїх предків привело до стану «консервації» обрядової

культури. Язичницьке віросповідання масово існувало на всій території Київської держави протягом XI-XII ст. та зберігалось на окраїнах феодально-раздрібленої Русі до XIV ст. Тобто, на території сучасної України весільний звичаєво-правовий комплекс за своїми ритуалами був остаточно сформований до XI ст., а приблизно з XII ст. починає поступово трансформуватися і втрачати у свідомості людини своє первинне значення, набуваючи християнського впливу: механічно змінюються об'єкти поклоніння (в піснях імена язичницьких богів замінюються християнськими святими), у ритуальний обіг замість факелів вводять церковні свічки, запроваджується церковне вінчання, яке і на сьогодні не має чітко визначеного часу виконання у весільній драматургії. Навіть наприкінці XIX ст. у сільській громаді після вінчання (давалося свідоцтво, що вони чоловік і жінка) не дозволялося молодим жити разом, поки не зіграють весілля. Але, справивши весілля без вінчання, молоде подружжя могло жити на віру.

Повідомлення про шлюбні звичаї східних слов'ян Київської Русі дають підставу зробити припущення, що за своєю будовою традиційний весільний звичаєво-правовий комплекс XIX-поч. XX ст. залишився близьким до традиційної весільної обрядовості XI-XII ст.

Вперше зроблено аналіз фактологічного матеріалу, який було зібрано, починаючи з праці Г.Калиновського (1777), на території Слобожанщини. Зазначено, що перші нотації пісень було зроблено лише в 1929 р. В.Ступницьким. Протягом 30-70 рр. XX ст. обрядово-пісенна традиція не досліджувалася. Цілеспрямоване збирання та нотування музичного фольклору розпочалося з середини 70-х р. XX ст., а друкування - у 90-х р. XX ст. Вперше стисло-схематичний узагальнений опис слобожанської весільної обрядовості із нотованими зразками обрядових пісень зробила В.О. Осадча в збірці «Дружки та бояри на слобожанському весіллі» (1993). Повні описи слобожанської весільної обрядовості з нотаціями пісень надруковано лише у фольклорно-етнографічних збірках «Муравський шлях» (1996, 1998). Фонотеки Харківського обласного центру народної творчості, Харківського державного інституту мистецтв ім.І.Котляревського, Харківської державної академії культури дозволяють фахівцям комплексно проаналізувати оригінали фонографічних записів весільної народної пісенності Слобожанщини.

Розглядаючи весільну обрядовість на Слобожанщині, можна скласти загальну уяву про українську весільну традицію в цілому, виходячи з того, що: край заселявся з кінця XVI ст., коли весільна церемонія була сформована у цільний релігійно-магічний звичаєво-правовий комплекс; переселенці з різних регіонів України святкували весілля за традицією своїх предків; специфічні соціально-економічні та політичні умови регіону мали вплив на весільну традицію і надали їй своєрідних особливостей, притаманних лише Слобожанщині.

Визначено науковий рівень дослідження українського весілля в галузі етнології та музичної фольклористики.

Підкреслюється, що у світовій етнографії професору М.Сумцову належить пріоритет у розробці та класифікації весільного обряду.

Його праці «О свадебных обрядах преимущественно русских» (1881), «Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы» (1885), «К вопросу о влиянии греческого и римского свадебного ритуала на малорусскую свадьбу» (1886) та ін. мають комплексний характер. У них розглядаються проблеми походження й значення складових весільної обрядовості; подається систематизація весільних ритуалів за розділами з юридичних, історичних, а також міфологічних поглядів на ті чи інші події, водночас проводяться паралелі з весільними обрядами інших народів Західної та Східної Європи. М.Сумцов першим започаткував всебічне наукове вивчення українського весілля і визначив значення фактологічного матеріалу слобожанської весільної обрядовості, який і на сьогодні потребує культурологічного дослідження на рівні етнології і музичної фольклористики.

Праці Миколи Сумцова стали теоретичним підґрунтям для наукової розробки у галузі слов'янської фольклористики. Вони заклали основу для етнологічних досліджень весільної обрядовості В.Орхимовича («Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории развития семьи», 1892), Х.Вовка («Студії з української етнографії та антропології», 1995), Е.Кагарова («О значении некоторых русских свадебных обрядов», 1917; «Состав и происхождение свадебной обрядности», 1929), Н.Здоровеги («Нариси народної весільної обрядовості на Україні», 1974), В.Борисенко («Весільні звичаї та обряди на Україні», 1988, 1992), в яких були розвинені ідеї М.Сумцова.

Розвиток музичної фольклористики в Україні має майже 100-річну традицію. Однак, наукове вивчення українського музичного фольклору на сьогодні є недостатніми. Підсумовуючи досягнення української музичної фольклористики, А.Іваницький в роботі «Українська народна музична творчість» (1990, 1999) стисло дає загальну характеристику драматургії весілля, його учасників, хору та оркестру, проводить аналіз жанрових та інтонаційно-стильових особливості весільних пісень.

Єдиним загальним етномузикологічним дослідженням української весільної пісенності є праця Л.Тестової «Генетическое единство и региональная специфика мелодики украинских свадебных песен» (1982). Виявляючи глибинний взаємозв'язок пісні із синкретичним мистецтвом обряду, дослідниця пояснює головні якості обрядової пісні - циклічність і стильову поліпластовість. Вона здійснює гіпотетичний аналіз умов і передумов існування регіональних традицій обрядової весільної пісенності з визначенням їх відмінностей у територіальному поширенні.

Наукове дослідження музичного фольклору Слобожанщини відбилося лише в праці В.Осадчої «Народнопісенна культура Слобожанщини» (2000), в якій вперше виводиться ритмотипологія обрядових, зокрема весільних, наспівів-формул даного регіону. В.Осадча обмежується теоретичним ритмоструктурним аналізом музично-пісенних зразків, враховуючи в аналітич-ному апараті дольну форму ритмоорганізації як організацію часу в межах окремих наспівів-формул, що дозволяє в подальших дослідженнях виявити загальну пульсацію пісенних циклів у більш великих дільницях обрядового часопростору - фазах.

У розділі 2 «Методологія дослідження українського весілля» висвітлено напрями і методи дослідження весільної обрядовості. Методологія, методо-логічні та теоретичні засади аналізу весільного комплексу спираються на фонд народознавчої герменевтики - теорії тлумачення традиційної культури, яка могла сформуватися лише після появи достатньої кількості порівняльних матеріалів. В основу були покладені принципи і методи вивчення традиційної-побутової культури, розроблені провідними вченими України та зарубіжних країн. Методологічні прийоми, аналітичний апарат головним чином ґрунтуються на системному структурно-функціональному підході, який залучає критичний аналіз джерел за принципом історизму та узагальнень; системний структурно-семіотичний аналіз весільної обрядовості; комплексний етномузикологічний аналіз весільної пісенності із застосуванням методу виявлення дольної пульсації у фазовій структурі українського весілля. Теоретичною основою дослідження є праці О.Потебні, М.Сумцова, В.Орхимовича, Е.Кагарова, М.Поповича, А.Байбуріна, М.Стельмаховича, Ф.Рубцова, С.Гриці, А.Іваницького.

Як робоча гіпотеза висувається твердження: структура весілля є універсальною концентрованою моделлю традиційного синкретичного уявлення про світоустрій з визначенням у ньому місця і ролі людини. Його реалізація на функціонально-структурному рівні може закласти у підсвідомість людини і в сучасне життя програму на певну поведінку в майбутньому, яка забезпечує злагоду і добробут у родині та суспільстві. Через структуру весілля можна розглядати будь-яку традиційну культуру світу.

У розділі 3 «Семантика українського весілля» розкривається весільна обрядовість як один з елементів історичного інституту пошуків гідного способу існування людини та її самореалізації у суспільстві. Розділ складається з чотирьох підрозділів: 3.1. «Генезис весільного звичаєво-правового комплексу», 3.2. «Структура весільної обрядовості», 3.3. «Соціально-юридичні функції українського традиційного весільного обряду», 3.4. «Магічне значення весільних ритуалів».

Обґрунтовується положення, що біологічний інстинкт самозбереження є головною рушійною силою, яка об'єднала людей у соціум для боротьби за існування. Намагаючись забезпечити злагоду і порядок у соціумі, люди були вимушені скласти й удосконалювати звичаєво-правовий комплекс, який мав на увазі і регулювання статевих взаємовідносин. Пояснення всесвіту, принципи спілкування між чужими світами та особами в межах однієї громади, були розроблені людством у пізньому ашелю, ранньому мустьє і набули в неоліті принципово-конкретних форм. Весільний обряд виник з необхідності санкціонувати моногамний шлюб. Його попередниками були статеві табу, ряд магічних ритуалів та оргіастичні свята. Вони санкціонувалися та регулювалися громадою, а пізніше - релігійними та державними закладами, визначаючи права та обов'язки між чоловіком і жінкою, їх ставлення як одне до одного, так і до дітей та батьків. На час виникнення моногамного шлюбу загальна традиційна соціально-юридична й релігійно-магічна система вже була сформована. Згідно з магічним мисленням того часу весільна обрядовість повинна була ма-

ти певне магiчне навантаження щодо програмування майбутнього щасливого подружнього життя. Оскiльки майбутнє людини охоплює всi сфери дiяльностi, весiльна обрядовiсть сконцентровано увiбрала i вiддзеркалила всю набуту людством життєву мудрiсть i поєднала в собi минуле - сучасне - майбутнє. Вона увiбрала в себе весь ритуально-магiчний звичаєво-правовий комплекс людського соцiуму, в якому зародилася, розвивалася i функцiонує в пасивно-побутовiй формi iснування.

Як етнокультурний феномен, весiльний обрядово-пiсенний звичаєво-правовий комплекс вiддзеркалює основний позитивний загальнокультурний досвiд людства, вiдбиває особливостi кожного окремого етносу, навiть певного осередку свого побутування.

Український традицiйний весiльний обряд розглядається як комплекс ритуалiв - сакральних i соцiально-юрдичних договорiв, якi своєрiдно упорядковують свiт людини пiд час одруження на духовному i матерiальному рiвнях.

Договiр має на увазi спiлкування двох «чужих» свiтiв, яке мiцно пов'язане з прагматичними цiнностями колективу. Межа мiж «чужим» i «своiм» свiтами вiдносно рухома. За драматургiєю весiльної церемонiї (по горизонталi) складено розгорнуту схему-структуру весiльної обрядовостi i виявлено сiм рiзновидiв ритуальних взаємодiй мiж чужими свiтами у вертикальному спiввiдношеннi верх (упорядкований свiт богiв) - свiт людини - низ (свiт хаосу), якi пере межуються в нейтральнiй зонi (зона боротьби двох протилежностей - свiту людини i свiту предкiв). Структура весiльних обрядiв розкриває загальну концепцiю свiтобачення людини щодо триярусного просторового устрою Всесвiту, де «чужий» свiт богiв допомагає iзолюватися вiд «чужого» ворожого свiту нижчого рiвня. Результати вiдправлення ритуалу залежать вiд якостi iх виконання. Це вiдображено у трьох узагальнених частково-пояснювальних схемах, якi чiтко вiддзеркалюють сутнiсть магiї першого дня з її потрiйним результатом: ретельне, якiсне виконання магiчної мiстерiї з подальшим пiдтриманням загальних космологiчних законiв забезпечує рiвновагу i добробут у цiлому й може привести людину до iдеального iснування, а iх порушення - до хаосу, руйнацiї, убогостi, злиднiв.

Весiльна обрядовiсть виступає перш за все як свято Богiв, а потiм людини. Воно складається з виконання певного комплексу договорiв (ритуалiв): 1) людина особисто звертається до вищих iнстанцiй (потойбiчних сил) з метою набути дозволу на вiдправлення певної дiї; 2) кожна сторона просить вищi iнстанцiї (надприроднi сили) допомогти вдало скласти договiр з iншою особою чи громадою; 3) обговорення умов i аналiз доцiльностi складення договору «мирним шляхом» мiж двома i бiльше колективами на матерiальному рiвнi; 4) кожен рiд окремо складає сакральний союз з вищими iнстанцiями (Богами) з метою набути гарантiй у майбутньому добробутi свого роду та iзолюватися вiд негативного впливу чужого свiту; 5) укладення «миру» мiж двома i бiльше «ворогуючими» колективами на рiвнi соцiуму з марновiрним задiянням надприродних сил; 6) спiльне звертання двох i бiльше чужих родiв, якi складають мiж собою договiр, до Богiв з метою скласти з ними

сакральний договір і таким чином забезпечити всім лад, порядок, добробут та можливість швидкого випровадження за межі свого світу ворожих потаємних сил; 7) звертання особи чи колективу до вищих інстанцій (потоїбічного світу) з проханням забезпечити порядок, злагоду і добробут у «своєму» світі і в «чужому» світі людини, з якою було укладено договір. Виконання ритуалів дозволяють підтримувати: 1) упорядкування Всесвіту Богами; 2) упорядкування «свого» світу, світу людини власними силами на реальному й сакральному рівнях. У своїй основі весільний обряд стверджує: 1) єднання двох родів (коровайні обряди, обдарування одне одного, спільне вживання ритуальної їжі); 2) народження нової сім'ї (посад); 3) приєднання нареченої до групи заміжніх жінок (покривання, підстригання, шлюбна ніч...); 4) перехід молодих до нового соціально-вікового стану (посад, покривання); 5) перехід молодої до роду молодого (вкуп, культ домашнього вогнища, зустріч свекрухою невістки).

Весілля є своєрідним центром регулювання втілення задуму і за своєю структурою дозволяє розкрити роботу родової поляризації свідомості людини. Єдина природа існування людського буття у соціумі обумовили єдину будову структури традиційної весільної обрядовості та всієї звичаєво-правової традиції. Розгорнута, узагальнена і частково-пояснювальні схеми структури весільної обрядовості з пояснювально-частковими схемами структури весільних ритуалів дозволяють системно проаналізувати і розкрити сутність релігійно-магічних позицій та народної філософії життя певної культури, що складає загальнолюдський культурний феномен весільної обрядовості.

Досліджуються процес регулювання статевих взаємовідносин між чоловіком і жінкою в громаді слобожан засобом укладання шлюбного договору на соціальному рівні.

З давніх часів вважалося, що духовно і фізично здорова, матеріально забезпечена родина, як правило виховує духовно розвинену, фізично і психічно здорову людину. Така родина є гарантом духовно розвинутого, здорового, матеріально забезпеченого суспільства. Тому шлюбну пару вибирали через цілу низку добре організованих інституцій: сільську громаду, молодіжні об'єднання, вечорниці, враховуючи генетичні та психологічні знання. Ці знання осягаються по-різному. Зокрема, квазіеротичні загадки є тестом на психологічну готовність молодої людини утворити власну сім'ю, а різні ворожіння спрямовані на з'ясування психологічної сумісності дівчини та парубка. Магічна сутність ритуалів поступово втрачається у свідомості людини і набуває більш емоційно-естетичного усвідомлення. Однак, кінцевий результат, принципово функціональне навантаження ритуалів залишається - забезпечити порядок і добробут у світі людини.

Сватів засилали після родинної ради, враховуючи такі критерії: 1) генетичний чинник - родове древо, зокрема, здоров'я, плідність, долю роду тощо, помітивши повну залежність чи зумовленість життєвих успіхів молодої людини від структурного комплексу морально-етичних та індивідуально-типологічних рис і якостей її батьків, кровних родичів; 2) духовно-психологічні (почуття кохання, спільність духовних інтересів,

прихильність, психологічна сумісність), які з'ясовувалися на різних молодіжних зборах; 3) моральні (дотримування або порушення подружнього обов'язку, суспільних обов'язків, вірності, честі, гідності молоді і їх родини). Тому після першої шлюбної ночі молодих вивішували рядно, а батькам, які не подбали про честь дочки здійснювали посоромлені обряди; 4) економічні (виробництво засобів до життя та їх розподіл), тому існувала традиція після сватання проводити оглядини. Складання нерівного шлюбу осуджувалося громадою; 5) релігійні та культурні (передача та відтворення міжпоколінних культурних традицій).

Українська етнопедагогіка і народна мораль виробили ряд рекомендацій щодо створення міцної сім'ї: брати шлюб на все життя; одружуватися за взаємним коханням; обираючи подружню пару, прислухатися до думки батьків та родичів; знати і враховувати загальне ставлення обранця до праці; уникати чоловіків та жінок, що є пияками та ревнивцями; в сім'ї мати декілька дітей.

Весільну обрядовість складають майже всі види магічних ритуалів за сферою свого використання. Протягом всього весілля простежується сутічка двох протилежних світів: «свій» світ людини і «чужий» світ, рід молодої і рід молодого тощо, що зумовлює належність ритуалів до військової магії. Оскільки життя людини повністю залежить від плодovitості рослин та тварин, то майже всі магічні ритуали весілля мають відношення до аграрної магії, а звідси й аграрної релігії - культу Сонця, Дажбога, Перуна, Березині та інших, в яких присутня ідея реінкарнації. Намагаючись досягти бажаного, людина використовує різні засоби впливу на той чи інший об'єкт, що зумовлює різні магію за видами (аграрна, войовнича, охоронна, любовна тощо) та типами (контактна, ініціальна, порціанна, імітативна, вербально-інтонаційна) дії, а також категоріями (карпогоничні, синдиасмічні, апохористичні, ініціативні, гиластичні, катартичні, мантичні) за активністю суб'єкта (профілактичні - охоронні та протетичні або експетитивні - пробуджуючі). Комплекс весільних магічних дій відправлявся з метою: 1) зробити ініціацію молоді (дівчина вмирає - народжується молодиця, парубок перевтілюється в чоловіка тощо); 2) здійснити дарообмін між «чужими» світами і таким чином закріпити свої кордони та придбати земні блага; 3) примусити різні божества, незрозумілі явища природи служити людині; 4) вигнати або знищити сили «чужого» світу, які заважають, або завдають шкоди людині.

Релігійно-магічні весільні ритуали були різними за класифікацією, видами, типами та категоріями. Вони наповнювали весільний обряд соціальним і сакральним змістом. Ритуали спрямовувалися на забезпечення порядку та уникнення безладдя в «своєму» світі на сакральному та соціальному рівні і впливали на психіку людини так, що вона вірила у своє щасливе майбутнє життя у достатку в межах сім'ї, роду, коліна, громади, суспільства тощо.

У розділі 4 «Функціональне навантаження весільних пісень та приспівок» вперше проводиться комплексне дослідження весільного традиційного обрядово-пісенного репертуару Харківщини. Розділ

складається з трьох підрозділів: 4.1. «Класифікаційна поліпластовість весільних пісень та приспівок», 4.2. «Інтонаційно-стильовий модус мислення весільно-обрядової пісенності», 4.3. «Виконавські особливості весільної народно-пісенної традиції Харківщини».

Розглядається поліфункціональність музично-поетичних текстів весільних пісень засобом класифікаційної поліпластовості у межах одного весільного жанру.

За функціональною належністю вся пісенність, яка використовується на весіллі, розподіляється на: 1) тимчасово-обрядові пісні, які не є весільними за межами обряду: 2) власне-обрядова пісенність, яка за жанром належить до весільних. Тимчасово-обрядові пісні за своїми якостями є жанрово-міграційними та обрядово-міграційними. У межах весільного обряду вони можуть виконуватися декілька разів під час міжобрядових пауз. Власне-обрядові весільні музично-поетичні тексти за функціонально-емоційним навантаженням поділяються на пісні-проорокування, «журні»-«ліричні» пісні та наспівів-формули мажорного і мінорного нахилу. «Журні»-«ліричні» пісні мають обрядово-міграційні якості. Зміст поетичного тексту наспівів-формул мажорного нахилу зумовлює наявність або відсутність обрядово-міграційних якостей. Для наспівів-формул мінорного нахилу характерна відсутність обрядово-міграційних якостей. Вони чітко закріплені за певним ритуалом і виконуються під час весілля один раз. Весільна пісенність може наділятися жанрово-міграційними якостями. Наприклад, весільна наспів-формула «Ой чоботи, чоботи ви мої» у сучасному побуті імпровізується за мелодичною структурою і поширено використовується як улюблена жартівлива пісня.

За тематикою власне-обрядова весільна пісенність розподіляється на пісні-проорокування, жалові та ліричні, величання та поздоровлення, гумористично-сатиричні, загально-описові святкові та сороміцькі пісні. Вони сповнені політематичністю і визначають необхідну поведінку кожного у межах суспільства. Поетичні тексти віддзеркалюють життєві позиції та мораль людської громади. Музично-поетичні тексти у межах весільного обряду виконують епічно-описові, драматургічно-діалогічні, імперативно-наказові та інтермедійні функції і розкривають семантику весільних ритуалів та емоційне ставлення людини до важливості подій, які відбуваються.

Інтонаційні джерела наспівів-формул сягають у далеку добу загальнослов'янської спільноти, про що свідчать, перш за все, стрибки на кварту або квінту в різних напрямках, постійне чергування мажорного та мінорного нахилу в межах вузькоамбітусного ладу з кватро-квінтовою основою (що в більшості випадків асоціює заклик, увагу, ствердження, підкреслення важливості подій) та речитативним відтінком мелодії. Розширення пісенного простору по вертикалі відбувається за рахунок гетерофонних відщиплень. Кадансові звороти, зупинки на головному устої та вигуки збагачують мелос наспівів-формули і підкреслюють значимість події, що відбувається. По горизонталі весільна пісенність «розтягувальна» і піддається

імпровізації у формі нерівномірних строф-тирад із більшим чи меншим числом віршів. Особливість структури весільних наспівів-формул та пісень полягає у тому, що в них формотворчі елементи АБВ мають різне функціональне навантаження. У початковій поспівці мелодійний рух спрямований до II шабеля ладу наспіву-формули, що означає запитання і виконує ініціально-спонукальну функцію. Це чітко простежується у наспівах-формулах з ритмоструктурою 6+6. Але для весільних пісень з ритмо-структурою 5+5+7 притаманна структура БВ, де ініціальна функція в початковій поспівці відсутня. Однак у їх двосегментній структурі рядка мелодійний рух прагне до IV ступеня, що забезпечує момент запитання, співчуття. Остання поспівка в наспівах-формулах завершується кадансом і тим самим виконує функцію закінчення, ствердження. За структурою вони викладаються в трифункціональну форму тиради АБВ, або куплетно-строфічну форму.

Весільні наспіви-формули і пісні кожного ритуалу визначають початок, термін виконання та закінчення кожного ритуалу або комплексу ритуалів, які об'єднані у фази за змістом і функцією в обряді. На рівні ритмоструктури весільна пісенність в обрядових фазах об'єднуються за рахунок спільної дольної пульсації. Дольна пульсація є організацією музичного часу пісні. Вона не дублює ритм, складоритм чи метр наспівів-формул, а лише частково з ними збігається. Дольна пульсація виконує корелюючу роль як на рівні сегменту весільного наспіву, так і на рівні певного окремого ритуалу. Кожна фазова структура весільно-пісенної системи складається з групи наспівів-формул, які належали до тих чи інших ритуалів весільного обряду і можуть відрізнятися за складочисловою будовою і мелодико-інтонаційними ознаками. Їх різнобарвність у межах однієї фази дозволяє постійно затримувати увагу людини на події, що відбувається, підкреслюючи емоційну наповненість і ритмічну важливість цієї фази. У свою чергу, повторюючись за мелодичною структурою, але за іншим поетичним текстом та ритуалом, одна і та ж звуко-висотна ритмобудова наспіву-формули та пісні в різний час весілля може відповідно до тексту, ритуалу і загального настрою виконавців сприйматися то радісно, то журливо. Засоби повторень ще з розширенням часопростору за рахунок фазової пульсації спонукають підсвідомість фіксувати позитивні установки щодо поведінки у майбутньому, які на рівні свідомості можуть проходити поза увагою людини. Таким чином в обрядовій весільній пісенності відображається трансформований світ дійсності, де реальність перетворюється і набуває бажаної ідеальної форми подолання просторових і часових меж, повертаючись у минуле і сягаючи у майбутнє. А вироблені у весільних наспівах-формулах засоби викликають певні асоціативні враження, пояснюють, їх семантичний модус мислення. Весільна пісенність за своєю поетичною і метро-інтонаційною музичною структурою складає інтонаційно-стильовий модус мислення, повністю розкриваючи семантику весільної обрядовості.

Весільні наспіви-формули та пісні виконують жінки під час кожної обрядової дії. Сольне виконання пісенних зразків можливо лише у тих

випадках, коли пісенним респондентом є одна жінка або коли гурт звертається до дійової особи, яка повинна відповісти сама - це соло світільки та свашки. Весільні наспіви-формули та пісні найчастіше «заспівуються» однією жінкою. Заспів може починатися в грудному регістрі, рухаючись угору до головного регістру. Перехід з грудного регістру в головний у більшості випадків тембрально майже не відчувається. Соло у високому регістрі звучить вільно (технічно), напружено (тембрально) й соковито. Заспів, що починається у головному регістрі і має низхідний рух, нагадуючи інтонації голосіння. Його виконує заспівувачка, яка відповідає за горяк або тоньчик. При цьому складається враження, що заспів повністю звучить у головному регістрі. Такий спосіб виконання посилює емоційне відтворення драматизму дії, що відбувається. У деяких випадках соло закінчується на гліссандо, або так званий з'їзд з подальшим плавним переходом до гуртового співу. Перехід між заспівом і приспівом вокованці можуть здійснити без паузи, або використати короткочасну переддихальну паузу. У будь-якому випадку підхват виконує гурт, не порушуючи загальної плавної динамічної лінії. Зустрічаються пісенні зразки без заспіву-соло, відсутність якого не змінює загального емоційно-драматичного характеру відповідних весільно-обрядових наспівів-формул.

Під час гуртового виконання переважає унісонно-гетерофонна фактура, яка може наближатися до мелодекламації та сповнюватися міжшаблевими внутрішньомелодійними секундово-терцієвими глісандуваннями. Останній склад поетичного тексту чи звуку рядка як правило недоспівується, а по-передній склад протягнений, має на собі принаймні темпоральний, ритмічний, часочисельний акцент на септиму. Останній звук весільної пісні виконується на крещендо і витримується особливо довго. Після цього можливо почути: раптовий короткий активний вигук угору, під час якого іноді спостерігається переключення голосу з грудного в головний регістр; швидке глісандування вниз на квінту-кварту, де особливо відчутні проміжні тони і речові обриви звуку; швидкий глісандуючий вигук угору на септиму-октаву з короткочасним переключенням голосу з грудного в головний регістр та наступним швидким глісандуванням вниз на квінту-септиму. Ці виконавські вигуки, як і кварто-квінтові інтонації, в епоху язичницьких вірувань виконували стверджуючу магічну заклинальну функцію і можуть трактуватися як звернення до надприродних сил. Однак, поступово втрачаючи свій магічний зміст у свідомості виконавців, ці засоби музичної мови використовуються з метою не стільки вплинути на дійсність, скільки висловити своє ставлення до неї.

На Харківщині для весільної пісенності характерне звучання верхнього голосу у головному регістрі, який за народною термінологією зветься «тоньчик», або фальцетний «тоньчик». Йому притаманний «голий» різкуватий відтінок. «Тоньчик» виконується у головному регістрі з невеликою наявністю міжформантних обертонів, що зумовлює відсутність тембрової м'якості та тягучості у звучанні голосу і надає самобутнього легкого, прозорого, сріблястого, іноді дуже

дзвіринкотючого верескливого тембру. Як правило, «тоньчик» виконується в октаву до одного з нижніх голосів при «дворярусній» гетерофонній будові наспіву, або в октаву, чи терцію, до основного наспіву, коли він унісонний. «Тоньчик» відносно слабкий і виводить його одна співачка, він забарвлює загальне звучання гурту тембрально і не дає принципово нової лінії, з погляду нових різноманітних звуків. «Тоньчик» змінює загальний колорит звучання фольклорного твору, надаючи йому рельєфності й об'ємності. Загальний звук гурту стає дзвінким, міцним. Протиставлення тембрів надає драматичним пісням гостроти, святковим і величальним - дзвінкості, а в «передирках» - пронизливої задиркуватості. Всі голоси рівноправні, а «вивід» щодо низу часто відзначається певною ритміко-мелодійною свободою. Партію «горяка» виконує одна жінка у грудному чи головному регістрі, але, відрізняючись від верхнього «тоньчика» більшим міжформантним обертонним складом, що забезпечує об'ємніше соковите звучання голосу; від нижніх найбільшою дзвінкістю і силою подачі звуку. Нижні партії виконують декілька жінок, утворюючи своєрідну акустичну підтримку, фундамент для верхніх голосів. Виконавці досягають масивності, соковитості звучання завдяки міжформантним обертонним вібраціям коло основних трьох співочих формант при відкритості гортані, за умови опертого дихання та близької подачі звуку у плоско-горизонтальному положенні губ (нагадуючи посішку), в досить низькому регістрі для жінок. Така техніка подачі звуку характерна і для «горяка», і для «тоньчика». Чітка дикція виконавців на діалекті забезпечує повноцінне функціонування трьох головних співочих формант у грудному й головному регістрах, які відповідають за якість і звуковисотність голосних та польотність звуку. Тому зберігається ефект далекочутності на *piano* й *pianissimo*, часто відбувається підвищення висотно-ладового звучання пісні.

Вузкоамбітусний діапазон поспівок та загальна специфіка співочої традиції забезпечує пом'якшуючий режим щодо функціонування голосового апарату звичайної людини під час співу. У перехідних зонах переключення грудного регістру на головний ($b^1 - f^2$) у весільній пісенності переважно використовуються вузькі голосні, що забезпечує фізіологічно правильну роботу голосового апарату. Фізіологічно правильний спів надає пісні вільного, природного звучання голосу в будь-якому режимі - головному чи грудному, з вібрацією чи без неї, на *forte* або *piano*, де звук лине рівно й плавно. Такий спів забезпечує естетичну насолоду, розвиває співочо-розмовний апарат людини. Вироблені засоби виконання весільної пісенності в цілому мають позитивний вплив на емоційно-психологічний та фізіологічний стан людини: почуття повноцінного відпочинку, наснага до діяльності, підвищення апетиту тощо. Неправильна фізіологічна робота голосового апарату викликає внутрішній системний конфлікт організму, внаслідок якого людина, що співає, поступово заробляє різні фонологопедичні проблеми співочо-мовного апарату з ларингітами, фарингітами, бронхітами і порушенням нервової системи тощо.

Мабуть, стародавня людина інтуїтивно помітила такі емоційно-пси-

хологічні закономірності під час виконання музично-поетичних текстів і пояснила їх з магічної точки зору. Вона емпіричним шляхом визначила позитивний і негативний вплив музики на психофізіологічний стан людини, поступово виробила певну музично-пісенну систему, головна мета якої є регуляція нормалізування і стимулювання повноцінного функціонування всього організму людини. Такий досвід частково зберігся у формі архаїчних поспівок. Зокрема, дослідження сучасної біоакустики та фонології доводять, що музика має великий вплив не лише на настрій, а, перш за все, на біоритміку організму, свідомість та підсвідомість людини. Таке психофізіологічне явище потребує спеціальних фахових досліджень, результати яких можна систематизувати в окремий метод і використовувати в галузі звукотерапії.

Ритмомелодична вузькоамбітусна побудова з відповідним регістрowo-висотним накладенням поетичного тексту дозволяє поспівки весільної пісенності використовувати як вокальні вправи з метою згладжування головного і грудного регістрів, вироблення чіткої дикції й маневреності голосу тощо. Опанування співочого позитивного досвіду народу при загальній постановці голосу дозволить вільно, без напруження, виконувати фольклорні, загально-класичні та естрадні музичні зразки. Дослідження народно-пісенного виконавства і пристосування його до вивчення вторинними фольклорними колективами Харківщини необхідно для точного й виразного відтворення етнічного, зокрема слобожанського, пісенного стилю і уникнення стильового усереднення.

У висновках підсумовуються результати дослідження. Науково-методичні рекомендації базуються на висновках про необхідність вивчення, раціонально-творчого використання і відродження культурно-обрядової спадщини українського народу.

Головним чинником виникнення і розвитку шлюбного звичаєво-правового комплексу є інстинкт самозбереження, який примусив людей об'єднатися у соціум і відтворювати у ньому норми поведінки, зокрема статеві, з метою забезпечення умов для виживання у межах громади. Первинно весільна обрядова сфера носила раціонально-практичний і символічно-магічний характер. Мистецьке оформлення ритуалів відбиває певні принципи кодування явищ дійсності засобом надання знаковості обрядової реалії. Виконуючи важливі інформативні та адаптивно-комунікативні функції в культурі, весільно-обрядовий символізм віддзеркалює генезис норм людської поведінки з визначенням певної системи їх цінностей на відповідних етапах розвитку, виявляючи основні світоглядні концепції носіїв традиції, тобто відбиває етнічні особливості осередку свого функціонування у пасивно-побутовій формі існування.

Весільний обряд є етнокультурним феноменом духовної та ментальної практики людини. Він виник як окремий обрядово-пісенний звичаєво-правовий комплекс з необхідності юридичного санкціонування саме моногамного шлюбу. Попередниками весільної обрядовості були різноманітні статеві табу, а також ряд магічних ритуалів і оргієстичні свята. Вони своєрідно регулювали статеві відносини між чоловіком і жінкою в окремому соціумі і за його межами. На час виникнення парного моно-

гамного шлюбу загальна традиційна соціально-юридична й релігійно-магічна система вже була сформована, виконуючи функцію регулювання суспільно-економічних відносин між людьми. Згідно з магічним мисленням того часу весільна обрядовість повинна була мати певне магічне навантаження щодо програмування майбутнього щасливого подружнього життя. Оскільки майбутнє людини охоплює всі сфери діяльності, весільна обрядовість була вимушена сконцентровано увібрати до себе всю набуту людством життєву мудрість, тобто поєднати у собі минуле - сучасне - майбутнє в усіх сферах діяльності людини від часткового до загального в суспільстві й конкретного ставлення до життя і подій, що відбуваються. Тому весілля увібрало в себе весь обрядово-пісенний, ритуально-магічний, звичаєво-правовий комплекс людського соціуму, в якому зародилося, розвивалося і функціонує в пасивно-побутовій формі існування.

За своєю будовою весільна обрядовість містить у собі всі сім типів ритуалів спілкування між «чужими» світами на сакральному та матеріальному рівнях, які різними методами та засобами регулюють статеві взаємовідносини між чоловіком і жінкою у громаді. Весільна обрядовість сповнена ритуалів та пісень, які мають поліпластове семантичне ритуально-магічне соціально-юридичне функціональне навантаження. Під час відправлення різних видів, типів і категорій магічних ритуалів відбувається позитивне кодування підсвідомості людини на виконання відповідних дій у майбутньому з метою забезпечення злагоди, порядку, добробуту у соціумі.

Поетично-текстова, інтонаційно-стильова, звуковисотна ритмічна будова пісень за різними критеріями повністю розкриває семантику весільної обрядовості і відображає подвійність емоційного ставлення людини до ритуальної дії, яка відбувається. У межах поспівок, весільної пісенності, відбувається постійне чергування мажорного та мінорного нахилу із стверджувальною ритмобудовою, з інтонаціями плачу та заклику, з емоційно-піднесеним характером вислову. Усе це є своєрідним магічним звертанням до вищих і нижчих надприродних сил з метою набути благословення від Богів та предків й ізолюватися від ворожих сил. Водночас вони подають настанови молодим, як треба правильно поводитися у житті, щоб мати щасливу долю. Основного значення набуває ритмоорганізація поетичного тексту з мелоструктурою, що утворює загальну музичну пульсацію весільної обрядовості, яка своєю суттю виконує функцію кодувача. Через правильне, точне виконання комплексу весільної пісенності у певному темпі вона спонукає підсвідомість, навіть сучасної людини, фіксувати все, що сховано від свідомості й належно сприймається підсвідомістю, надає можливість не лише сповнити усіх присутніх певним веселим настроєм, а і запрограмувати на виконання певних дій у майбутньому.

Аналіз особливостей виконавської техніки носіїв пісенної традиції дає підставу стверджувати, що виспівування весільних наспівів-формул, поспівок загалом в відповідному регістрі, є своєрідним засобом фоноакустичної нормалізації функціонування організму людини. Пісенний матеріал весільної обрядовості Харківщини підлягає систематизації для створення ін-

дивідуальних і гуртових розпівок та вокальних вправ. Це дозволяє удосконалити оптимізовані співочі навички і тим самим розширювати діапазонно-виконавські можливості у народному, академічному, естрадному співі.

Враховуючи те, що весільна обрядовість як етнокультурний феномен, і сьогодні викликає інтерес серед широких верств населення, вивчення її на різних рівнях та використання окремих її аспектів у сучасному житті з усвідомленням семантики кожного ритуалу є одним із засобів безпосереднього відновлення та збереження національної культурної спадщини і духовного генофонду нації.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Щербіна І.В. Сутність традиційного весільного обряду на Україні // *Культура України: Зб. статей: Вип. 4.* / Під ред. проф. М.В. Дяченко, проф. В.М. Шейка. - Х.: ХДАК, 1997. - С. 101-110.

2. Щербіна І.В. Сучасний стан вивчення та збереження весільної пісенної традиції на Слобожанщині // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. Вип.8.* - К.: Рідн. край, 1999. - С. 159-163.

3. Щербіна І.В. Архаїка коровайних пісень // *Народознавчі зошити.* - 1999. - № 6 - С. 900-904.

4. Щербіна І.В. Сучасний стан вивчення та збереження весільної обрядовості на Слобожанщині // *Культура України. Вип. 6. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / ХДАК; Відп. ред. О.Г. Стахевич.* - Х., 2000. - С. 221-230.

5. Щербіна І.В. Виконавські особливості весільної народно-пісенної традиції Харківщини // *Культура України. Вип. 7. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / ХДАК; Відп. ред. О.Г. Стахевич.* - Х., 2000. - С. 247-254.;

6. Щербіна І.В. У народознавців Харківщини // *Народна творчість та етнографія.* - 2000. - № 2-3. - С.95-103.

7. Беляєва І.В. Весільний обряд в регіональній традиційній культурі Слобожанщини // *Культура України: історія і сучасність: Тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. (Харків, 25-26 жовтня 1994 р.).* - Х.: ХДІК, 1994. - С. 64-66.

8. Беляєва І.В. З історії вивчення весільних обрядів слобожан наприкінці XVIII та протягом XIX ст. // *Перші Сумцовські читання: Тези наук. конф. присвяченої 75-річчю Музею Слобідської України ім. Г.Сковороди (Харків, 17-18 квіт. 1995р.).* - Х.: Харків. іст. музей, 1995. - С. 7-8.

9. Беляєва І.В. Слобожанське весілля в дослідженнях професора М.Ф. Сумцова // *Проблеми збереження та відновлення історичної пам'яті: Тези доп. третьої наук. конф. з питань музезнавства та іст. краєзнавства (Харків, 23-24 травня 1995 р.) / Під ред. д-ра іст. наук, проф. Г.Й. Чернявського,* - Х.: ХДІК, 1995. - С. 91.

10. Щербіна І.В. Виховна роль традиційної весільної обрядовості // *Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 70-річчю ХДАК.* / Під ред., проф. Шейка В.М., проф. Дяченко М.В., доц.

Давидової І.Ю. - Х.: ХДАК, 1999. - Ч.1. - С. 99-101.

11. Щербіна І.В. М.Ф.Сумцов - видатний дослідник традиційної весільної обрядовості // Музей: історія і проблеми сьогодення тання. П'яти Сумцовські читання: Зб. матеріалів наук.конф.(Харків, 14 травня 1999). - Х.: Харків. іст. музей, 1999. - С. 11-12.

12. Щербіна І.В. Можливі підходи до використання музичного фольклору Слобожанщини в музейній експозиції (на прикладі весільної обрядовості) // Шості Сумцовські читання. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 80-річчю Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди, 14 травня 2000. - Х.: вид-во ХДАДТУ, 2001. - С. 46-48.

Щербіна І. Українське весілля як етнокультурний феномен (на матеріалі слобожанської обрядово-пісенної традиції). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 —теорія і історія культури. Харківська державна академія культури. Харків, 2001.

У дисертації проведено комплексний теоретичний аналіз семантики української весільної обрядовості. Розглядається історія та сучасний стан вивчення українського весілля на Слобожанщині в загальному контексті становлення й розвитку етнології та музичної фольклористики. Визначені головні чинники виникнення і розвитку шлюбного обрядового комплексу. Обґрунтована структура весільної традиції, згідно з якою складено схему структури весільної обрядовості з пояснювальними схемами структури різних типів ритуалів. Досліджені методи регулювання статевих взаємовідносин між чоловіком і жінкою в соціумі. Розкриті принципи складання сакральних договорів. Висвітлена поліфункціональність музично-поетичних текстів весільних пісень. Виявлено інтонаційно-стильовий модус мислення у весільній пісенності Харківщини. З'ясовано виконавські особливості носіїв співочої традиції і зазначено необхідність практичного використання їх позитивного досвіду.

Ключові слова: шлюбна традиція, весілля, структура, функція, семантика, інтонаційно-стильовий модус, виконавство.

Щербина И. Украинская свадьба как этнокультурный феномен (на материале слобожанской обрядово-песенной традиции). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 - теория и история культуры. Харьковская государственная академия культуры. Харьков, 2001.

В диссертации сделан комплексный теоретический анализ семантики свадебного обряда. Рассматривается история и современное состояние изучения украинской свадьбы Слобожанского региона в общем контексте становления и развития этнологии и музыкальной фольклористики. Определяется методология, дано методическое и теоретическое обоснование, представлен комплекс познавательных способов, методов, приёмов исследования структуры и функционально-

семантической нагрузки традиционной системы заключения брака.

Обосновывается положение, что биологический инстинкт самосохранения является главной движущей силой объединяющей людей в социум. В борьбе за существование человечество интуитивным путем выработало и практически использовало обрядово-песенный, традиционно-правовой комплекс, в частности свадебный, как способ сохранения благополучия всей общины. Общая природа существования человеческого бытия в социуме предопределила единое строение структуры свадебной традиции каждого народа. Однако, климатические особенности территории проживания человеческого общества, его экономическое развитие обусловили формирование в структурных элементах свадебной церимонии различных специфических форм выражения смысла и значения ритуалов.

По своей структуре свадебный обряд состоит из комплекса сакральных и социально-юридических договоров. В работе составлена развернутая схема структуры свадебного обряда с пояснительными схемами структуры каждого вида ритуала, а также обобщенная схема структуры свадебного обряда с пояснительными схемами конечного результата выполненных действий. Схемы и их описание позволяют системно рассмотреть любую традиционную обрядово-песенную культуру.

Исследованы методы регулирования половых взаимоотношений между мужчиной и женщиной на генетическом, психологическом и экономическом уровнях, способы подбора пар для семейной жизни, необходимые условия для составления брачных договоров, их социально-юридическое санкционирования и регулирование.

Раскрываются принципы заключения сакральных договоров с потусторонним миром, направленность, цель и методы выполнения разнообразных магических ритуалов. Магические действия рассматриваются по видам, типам, категориям и степени активности субъекта, исполняющего свадебные ритуалы.

Рассматривается полифункциональность музыкально-поэтических текстов свадебных песен способом классификационной полипластовости. Выявлены жанрово-миграционные и обрядово-миграционные свойства свадебных песен и напевов-формул. Политематичность и полифункциональность музыкально-поэтических текстов исследуется согласно их функционально-эмоциональной нагрузке в свадебном обряде. Свадебная песенность классифицируется по жанрово-тематическим и функционально-тематическим критериям, определяется их роль и семантика.

Музыкальная структура свадебных песен и напевов-формул рассматривается как носитель логико-психологической информации. Семантика составных элементов музыкальной структуры исследуется с позиции магии первого дня на уровне психологического ассоциативного восприятия. Определяется интонационно-стилевой модус мышления носителей традиционной культуры в свадебных песнях. Объясняются функция, способы и цель расширения песенного пространства. Обосновывается функциональное предназначение дольной пульсации

песенных циклов в фазовой структуре свадебного обряда.

Проанализирован позитивный опыт пения респондентов Харьковщины. Выявлена специфика структуры свадебной песенной традиции. Определяются диапазон и тембровые характеристики высоких и низких голосов, их функции в ансамблевом исполнении свадебных песен. Предлагается практическое использование песен в качестве вокальных упражнений с целью освоения и усовершенствования оптимизированных певческих навыков.

Ключевые слова: брачная традиция, свадьба, структура, функция, семантика, интонационно-стилевой модус, исполнение.

Inna Shcherbina. The Ukrainian wedding as the ethnocultural phenomenon (based on the Slobogansky songs and ritual traditions). - The manuscript.

Dissertation on competition of a scientific degree of the candidate artdirection on a speciality 17.00.01. - theory and history of culture. Kharkiv State academy of culture. Kharkiv, 2001.

In the dissertation a complex theoretical analysis of the main point of the semantics of the Ukrainian wedding was made, that reflects all the ethnic peculiarities of the area of its acting in the mode of life, for of its existance. The history and the modern situation of studying the Ukrainian wedding of the Slobogansky district is given in the general context of the formation and development of the ethnology and musical folk-lore. The major reasons of the origin and the development of the matrimonial traditional lawful complex are defined. The structure of the wedding tradition is considered as the complex of agreements. The scheme of the structure of the wedding traditions is made with the explanatory schemes of the structure of the different types of rituals which help to consider the traditional lawful complex of any people. The methods of the regulation of the sexual relation-ship between a man and a woman by the composing the matrimonial agreements were investigated in this paper. The aim, the direction and the methods of composing the sacral agreements with the supernatural world are discovered. The polyfunctionality of the musical poetic texts of the wedding songs were analized with the help of the manylayered classification. The intonational stylish modus of thinking of the wedding songs of the Kharkiv district is considered in the context of the binar opposition the magic of the first day. The analysis of the executive peculiarities of the bearers of the singing wedding tradition of the Kharkiv district is made in the meaning of their practical use.

Key words: the matrimonial tradition, the wedding, the structure, the function, the semantics, the intonational stylist modus, the execution.

План 2001.

Підп. до др. 14.05.2001. Формат 60×84/16.

Гарнітура “Times”. Папір для мн. ап. Друк. ризограф

Ум. друк. арк. 0,6. Обл. вид. арк. 0,6 Тираж 300 прим. Зам. №

ХДАК, 61003, Харків-3, Бурсацький спуск, 4
Надруковано в лоб. множ. техніки ХДАК